

- Марияна Хр. Витанова -
**НАЗВАНИЯ ЗА БАНИЦА В
БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ В СЛАВЯНСКИ
И БАЛКАНСКИ ЕЗИКОВ КОНТЕКСТ**

Едно от традиционните български ястия е баницата. Приготвя се от поставени една върху друга или навити тестени кори, с плънка от сирене, зеленчуци, месо, ориз и др. Поднася се обикновено на празничната трапеза, свързана с народния календар. В кухнята на съвременния българин баницата все по-често губи връзка с празничната обредност и се превръща в храна от ежедневието.

В диалектите се употребяват разнообразни лексеми - както общи названия за реалията, така и названия за различни видове баници в зависимост от начина на приготвяне, от продуктите, които се употребяват и т.н.

Част от лексемите имат славянски произход - *баница* (общобългарско), *млин*¹ (мизийски, балкански и родопски говори), *милѝн* (Кот., Ловеш., Хаск.), *милѝна* (Варн., Слив., Ямб., Айт., Харм.), *клѝн*² (родопски и тракийски говори), *зѝлник*³ (източни и западни говори), *бѝлник* и *бѝленик* (родопски говори)⁴, *ка̀шник* (родопски говори), *лю̀тник* (Смол.)⁵, *ма̀зник* (Прил., Кост.), *ма̀зница* (Бан.), *пѝтник* (В.Търн.), *топѝница* (Панаг.), *то̀чену* (Сев. Добр., Свищ.) и др.

---

¹ От *mlinьсь, срв. срб. *млинац*, словен. *mlines*, струс *млинъ* > *блинъ*, рус. *блин*, укр. *блин*, горлуж. *mlinc*, доллуж. *mlin*, в новогр. заемка *μλίνα* 'вид печиво'. - БЕР. Т. IV.

² От *kl-inъ, срв. ст.пол. *klin* 'къшей, комат хляб', чеш. *klín* 'отломък от хляб', горнолуж. *klín*. - БЕР. Т. II.

³ От *zель, чеш. *zelník* 'вид печиво със зеле'. - БЕР, Т. I.

⁴ Срв. стб. *бзылицѣ*.

⁵ Срв. стб. *лютъ*.

Най-широко разпространена е лексемата *баница*, която е възприета и в книжовния език. Произходът ѝ се свързва с развоя на праславянската форма **гѣбаница* > **гѣбаница* > **гбаница* > *баница* (БЕР, т. I). Форма *гѣбаница*, която може да се приеме за пряк наследник на **гѣбаница*, е регистрирана само в говора на Ново село, Вид. (Младенов, М., с. 221), срв. диалектните глаголи *нагѣбам* 'навеждам, нагѣвам', *сгѣбам се* 'свивам се, сгѣвам се' (Шум.). Облик *гѣбаница* 'баница, пита' се употребява и в сръбски език^б. В говорите на селата Куфалово, Солун. и Литовой, Енидж. функционира названието *габѣйница* (с антиципация на мекостта), което също запазва близост до праславянската форма.

Някои от названията са навлезли от съседните балкански езици. От турски произход са лексемите *бюрѣк* 'баница със сирене' (общобългарско) и *бурѣк* (Ново село, Вид.), *бирѣк* (Шум., Слив., Карн.) < тур. *börek*, *долангач* 'баница с яйца' < тур. диал. *dolangaç*, *пѣд'а//пѣд'ѣ* (Страхилово, Свиц.) и *бид'ѣ* (Върбица, Пресл.), *бидѣ* (Ашиково, Шум.) < тур. *pidе*, *татлѣйя//татлѣя* 'сладка баница' < тур. *tatli* и др. От персийски произход чрез посредничеството на турски са навлезли лексемите *баклавѣ* 'сладка баница с орехи, напоена със сироп' < перс.-тур. *baklava* (заето и в румънски *baklava*, сръб. *baklava*, рус. *баклавѣ*, нгр. *μπακλαβάς*), *саралѣя* 'сладка навита баница с орехи, напоена със сироп' < тур. диал. *sarayli* (заето и в румънски *seralie*, *saralie* 'вид точен сладкиш'). Гръцки заемки са названията *плакѣ(н)да* (източни говори) < нгр. диал. *πλακѣττα*, *лангѣда* (Пловд., Ксант., Гюм., Корч., Кост. и др.) < *λανγίδα*, *мѣстопѣта* 'баница с вино' (Бобошица, Корч.) < *μονστόληττα* и др.

От общите названия за реалиата се образуват различни словосъчетания за означаване на различните видове баници: а) атрибутивни словосъчетания от прилагателно и съществително или причастие и съществително - *ечѣва бѣаница* (Скребатно, Г. Дел.), *спѣла баница* (Живовци, Монт.), *сѣцана бѣаница*, *сѣкана бѣаница* (Сапарево, Дупн.), *кѣпнала бѣаница*, *кѣпана бѣаница*

---

^б Срв. и глагола *гѣбати*, *гѣбам* 'движа; прегѣвам'.

(Русаля, В.Търн.), *гòла плекèта* (Гюм.), *мързèлива плакèта* (Разгр.), *лòпушкин клин* (Ивайловгр.), *скрìпал'ич'уф клин* (Мад.), *вìта мèsеница* (Кацелово, Бел.); б) предложни словосъчетания от две съществителни - *бàница с лàпъдец* (Дебращица, Пазардж.), *плакèта със сьблак* (Зърнево, Драм.), *плакèта с кìшок* (Костандово, Пазардж.); в) безпредложни словосъчетания от две съществителни - *бохчà бàница* (Самок.), *дрян бàница* (Харм.), *геврек зèлник* (Марково, Шум.), *млин саралìйа* (Добр.) и др.

Някои от названията са възникнали по метонимичен или метафоричен път. Чрез механизма на метонимичния пренос е реализирана семантичната номинация при лексемата *клин* в родопските и тракийските говори. От първоначално значение 'късче от баница' се е развило общото значение 'баница', което вторично се стеснява в 'баница с ориз'. По същия начин е възникнала и лексемата *комàт* 'баница' в Кукушко. Изходното значение на *корà* 'тънък лист разточено тесто' се е превърнало в общо название за реалията в някои говори в Костурско.

Чрез метафоризация са възникнали еднолексемни названия и словосъчетания като *смòци* 'баница, чиито кори са навити като змия, смок' (Г.Дел.), *мèчкина ногà* 'баница, наподобяваща мечешка лапа' (Прил.), *рогàтник//ругàтник* (Асен., Смол.), *гръклян бàница*, *бохчà бàница* (Самок.), *геврèк зèлник* (Марково, Шум.), *дрìпла* (Троян., Бот.), *дрìпник* (Сил.), *пацалìва бàница* (Самок.), *цìганска бàница* (Асен.) и др.

В рамките на диалектната макросистема с една и съща лексема могат да се означават различни по вид баници. Напр. в повечето говори *зèлник* е название за 'баница с плънка от зелени ядивни треви - спанак, лапад, коприва, киселец'. Среща се и със значение 'баница с плънка от зеле' (Год., Пирд., Карл. и др). В Ракитово, Велинградско е налице още по-силно стесняване на значението и *зèлник* назовава 'баница с кисело зеле'. В Самоковско с лексемата *зèлник* се означава 'баница със зелен лук'. *Млин* се среща както като общо понятие за баница, така и като название за 'вид сладка баница с орехи' (Копр.).

В книжовния български език разновидностите на баницата се назовават главно с предложно свързани именни словосъчетания (*баница със сирене, баница с тиква, баница със спанак* и др.).

Диалектната номинация е довела до възникването на многобройни лексеми за различните видове баници, мотивирани най-често от названията на продуктите и начина на приготвяне на баницата, от формата и вкусовете и качества. Могат да бъдат обособени следните групи еднолексемни названия и словосъчетания:

1. Лексеми, мотивирани от названията за продуктите за приготвяне на баницата:

'баница със сирене' - *с̀иреник* (Кот.), *с̀ирененик* (Кот.), *с̀ирник* (Ловеш.), *с̀ир'анева баница* (Г.Дел.), *с̀иренева баница* (Банс.), *с̀иренувъ б̀аниць* (Ст.Заг.), *сирен'ан з̀ел'ник* (Пресл.), *с̀иреневъ пл̀кѣтъ* (Гюм.) *т̀очину със с̀ирен'* (Бан.);

'баница с масло' - *м̀асленица* (Асен.);

'баница с мляко' - *мл̀ечник* (Кост.), *мл̀ичин̀ик* (Мелн.), *мл̀ечна б̀аница* (Шум.);

'баница с яйца' - *й̀айченик* (Соф., родопски говори);

'баница с мас' - *м̀аслиница* (Хаск.), *мазн̀ица* (Бан.);

'баница с първото надоено мляко' - *с̀арник* (родопски и тракийски говори) и т.н.

2. Лексеми, мотивирани от названията за вида на плънката за баница:

'баница с билки (лапад, спанак, киселец, листа от цвекло)' - *б̀иленик*, *б̀ил'ник* (Род.) *з̀елник* (Ракитово, Велин.; Лещен, Г. Дел.);

'баница със спанак' - *спан̀ачник*//*сп̀г̀н̀ачник* (Брезн., В.Търн., Елен.), *плак̀ета с к'̀йшок* (Пазардж.);

'баница с коприва' - *куп̀р̀ивник* (Павл., Елен.), *коп̀р̀иварник* (Прил.);

'баница с киселец' - *л'̀утник*//*л'̀йтник* < *л'ут̀ак*, *л'ут̀авец* 'киселец' (Бориково, Смол.), *л̀итешн̀ик* < *л'утеш* 'киселец' (Буйново, Смол.);

'баница с лапад' - *лòпушник* (В.Търн., Сил., Поп.), *лòпушкин клѝн* (Ивайловгр.), *лàпатник* (Смол., Мад., Асен.), *лапапàрник* (Осеново, Разл.), *штѝрник* (В.Търн., Габр.), *штàвленик* (Кул.);

'баница с праз' - *пràзеник* (Добричко, Пров.), *пràзник* (Добричко), *пръзàрник* (Зарово, Сол.), *пràз'ен зèл'ник* (Кривня, Пров.);

'баница с лук' - *лúчник* (Врач.);

'баница със зеле' - *зèлник//зèл'ник* (Г.Дел., Пирд., Карл., Дедеаг.), *лàхненик* (Първ.), *плакèта със сьблак* 'диво зеле' (Зърнево, Драм.);

'баница с тиква' - *тѝквеник//тѝквиник//тѝкв'ъник//тиквеник*, (общобългарско), *мазнѝца с тѝква* (Бан.), *тѝквена плакèта* (Добр.);

'баница с ябълки' - *йàбьлчник* (Варн.);

'баница с картофи' - *барабòйник* (Ловеш., Троян.), *компѝреник* (Род.), *компѝр'ева бàница* (Г. Дряново, Г.Дел.), *патàтник* (Смол., Асен., Мад., Дев.), *патèтник* (Смол.), *пèтник* (Асен.);

'баница с алабаш' - *кочèл'ник* (Род.);

'баница с ориз' - *орѝзник* (Баничан, Г.Дел.), *орѝзница* (Г.Дел.), *уризàрник* (Зарово, Сол.), *бàница с урис* (Банс.), *бàн'ца с врѝс* (Тракиец, Хаск.), *орѝзова бàница* (Г. Дряново, Г.Дел.), *орѝзева бàница* (Разл., Ст.Заг.), *орѝзнева бàница* (Филипово, Разл.), *орѝжава бàничка* (Лещен, Г.Дел.), *орѝзев клѝн* (Търън, Смол.);

'баница с месо'⁷ - *мèsник* (Соф., Врач., Род., Дедеаг.)

'баница с жито' - *балгùрник//бьлгùр'н'ък* (Хаск.), *булгùренъ плекèтъ* (Съчанли, Гюм.);

'баница с трахана' - *трàлник* (Кост.) и т.н.

3. Лексемите, мотивирани от названията за вкусовите качества, са главно атрибутивни словосъчетания - *сулèнъ бàницъ* (Разл., Брезн.); *слàтка бàница* (Пещ., Ст.Заг., Разл.); *блàга*

---

⁷ Според *Хр. Вакарелски* тази баница е по-рядко срещана в традиционната българска кухня - Вж. Етнография на България. С., 1977, с.184.

б̀аница (Бан., Брезн.); *к̀исела б̀аница* (Г.Дел., Брезн.), *к̀ис̀сла плак̀ета* (Драм.) и др.

4. Лексеми, мотивирани от названията за начина на приготвяне:

'баница от наложени една върху друга кори с плънка между тях' - *нал̀ожн'ак*, *нал̀ожена б̀аница* (Год.), *л̀ожена б̀аница* (Ихт.);

'баница, чиито кори се приготвят чрез теглене с ръка' - *т̀еглена б̀аница* и *д̀ърп̀нъ б̀аниц̀ъ* (балкански говори), *с̀ецана б̀аница* (Сапарево, Дупн.);

'баница, чиито кори се приготвят чрез разточване с точилка' - *т̀очену* (Гостилица, Дрян.), *т̀оченка* (Ракитово, Велин.), *т̀очена б̀аница* (Бериево, Слат.), *гач̀о* (Асен.), *гач̀а*, *гач̀ка* (Бел.);

'баница, чиито кори се навиват' - *завич̀ец* (Полетинци, Кюст.), *с̀укана б̀аница* (Сапарево, Дупн.);

'баница, която се пече върху плоча (*т̀икла*)' - *т̀икалник* (Дев.) и т.н.

Макар и по-рядко, се срещат названия, мотивирани от името на празника, за който е предназначена баницата, напр.: 'баница, която се приготвя, когато проходи детето' - *п̀ост̀пник* (Бург.), *приштуп̀алник* (Енина, Казан.), 'баница с късмети за Сурва, която се кади' - *с̀урвена б̀аница* (Род.), *с̀урвакнишки з̀елник* (Шум.), 'баница за Васильовден' - *вас̀ил'ова б̀аница* (Род.) и т.н.

Направеният преглед представя една малка част от съществуващите диалектни названия на реалиата. Докато в книжовния език се употребяват само няколко лексеми и словосъчетания за баница и нейните разновидности, на говорите е присъща богата и разнообразна лексика.

Източници и литература

Архив за Български диалектен речник на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език при БАН.

Български етимологичен речник. Т. I А-З. Издателство на БАН. София, 1971 - Т. VI. ПУСКАМ-СЛОВАР. АИ "Проф. Марин Дринов". София, 2002.

Вакарелска, Д. Самоковският говор. Трудове по българска диалектология и история на българския език. Кн. 1. АИ "Проф. Марин Дринов". София, 2002.

Вакарелски, Хр. Етнография на България. София, 1977 г.

Вачева, М., Керемидчиева, Сл. Говорът на село Зарово, Солунско. София, 2000.

Легурска, П. Тематичен речник на народния календар (есенен цикъл). София, 2000.

Легурска, П. Тематичен речник на народния календар (зимен цикъл). София, 2001.

Младенов, М. Сл. Говорът на Ново село, Видинско. Трудове по българска диалектология. Кн. 6. София, 1969.

Радева, В. Лексикалното богатство на българските говори. София, 1982.

Филипова-Байрова, М. Гръцки заемки в съвременния български език. София, 1969.

Шклифов, Бл., Шклифова Ек. Български диалектни текстове от Егейска Македония. София, 2003.

Списък на съкращенията

Айт. - Айтоско

Асен. - Асеновградско

Бан. - Банат

Банс. - Банско

Бел. - Беленско

Бот. - Ботевградско

Брезн. - Брезнишко

Бург. - Бургаско

Варн. - Варненско

Велин. - Велинградско

В. Търн. - Великотърновско

Вид. - Видинско

Врач. - Врачанско

Габр. - Габровско

Г. Дел. - Гоцеделчевско

Год. - Годечко
Гюм. - Гюмюрджинско
Дев. - Девинско
Дедеаг. - Дедеагачко
Добрич. - Добричко
Добр. - Добруджа
Драм. - Драмско
Дрян. - Дряновско
Дупн. - Дупнишко
Елен. - Еленско
Енидж. - Ениджевардарско
Ивайловгр. - Ивайловградско
Ихт. - Ихтиманско
Казан. - Казанлъшко
Карл. - Карловско
Карн. - Карнобатско
Копр. - Копривщица
Корч. - Корчанско
Кост. - Костурско
Кот. - Котленско
Ксант. - Ксантийско
Кукуш. - Кукушко
Кул. - Кулско
Кюст. - Кюстендилско
Ловеш. - Ловешко
Мад. - Маданско
Мелн. - Мелнишко
Монт. - Монтанско
Павл. - Павликенско
Пазардж. - Пазарджишко
Панаг. - Панагюрско
Пещ. - Пещерско
Пирд. - Пирдопско
Пловд. - Пловдивско
Поп. - Поповско
Пресл. - Преславско

Прил. - Прилепско
Пров. - Провадийско
Първ. - Първомайско
Разгр. - Разградско
Разл. - Разложко
Род. - Родопи
Самок. - Самоковско
Сев. Добр. - Северна Добруджа
Свищ. - Свищовско
Сил. - Силистренско
Слат. - Слатинско
Слив. - Сливенско
Смол. - Смолянско
Солун. - Солунско
Соф. - Софийско
Ст. Заг. - Старозагорско
Троян. - Троянско
Харм. - Харманлийско
Хаск. - Хасковско
Шум. - Шуменско
Ямб. - Ямболско